

Mintapéldány!

A mentőcsónak erkölcstana

— GARRET HARDIN —

Egyetlen nemzedék sem szembesült olyan élesen az emberi faj fennmaradásának kérdésével, mint a miénk. Mi pedig – elkerülhetetlenül – egy metaforán keresztül közelítettünk ennek problematikájához. A környezettudósok a Föld mint űrhajó képét vetítették elénk – a Föld nevű űrhajóét. Kenneth Boulding¹ [...] alkalmazta először e metaforát. Itt az ideje – mondja –, hogy a múlt környelmű „cowboy-gazdálkodása” helyett bevezessük a gyümölcsöző „űrhajós gazdálkodást”, mely szükséges a folyamatos fennmaradáshoz egy olyan korlátok közé szorított világban, amilyennek most a miénket látjuk. E metafora látnivalóan hasznos, ha a környezetszennyezést korlátozó intézkedéseket kívánjuk igazolni.

Sajnálatos módon azonban az űrhajó képét egyes öngyilkossággal felérő lépések propagálására is felhasználják. Ezek egyike a nagyvonalú bevándorlási politika, mely csak egy egyedi példája a politikai irányvonalak egy csoportjának, melyek tévúton járva a közlegelők tragédiájához vezetnek. [...] Az ilyesfajta öngyilkos politika vonzónak tűnik, hiszen abba kapaszkodik, amit gondolkodás nélkül hajlandóak vagyunk a „legjobb emberek” eszményének tekinteni. Ami az idealista szemléletből hiányzik, az annak a hangsúlyozása, hogy a jogoknak együtt kell járniuk a kötelezettségekkel. Túl sok ember „nagyvonalú” hozzáállása oda vezet, hogy kiállunk az elidegeníthetetlen jogok mellett, míg figyelmen kívül hagyjuk, vagy éppen tagadjuk a megfelelő kötelezettségeket.

Hogy az űrhajós metafora tartható legyen, a fedélzeten található emberek sokaságának egy egységes, szuverén irányítás alatt kellene állniuk. [...] Egy igazi hajónak mindig van kapitánya. Az is elképzelhető, hogy a hajót egy testület irányítsa. Úgy viszont nem lenne esélye a túlélésre, ha civakodó törzsek határoznák meg az útirányt, melyek kötelezettségek nélküli jogokat követelnének.

Mi a helyzet a Föld nevű űrhajóval? Nyilvánvalóan nincs kapitánya, sem végrehajtó testülete. Az ENSZ egy fogatlan tigris, mivel az alapító okirat aláírói így akarták. Az űrhajós metaforát csak arra használják, hogy igazolják az űrhajósok igényeit a közös forrásokra, anélkül, hogy elismernék megfelelő kötelezettségeiket is.

A döntő cselekvéstől való érthető félelem miatt fogadják szívesen az emberek a „fokozatosságot”: hogy kis lépésekkel kell haladnunk a reform felé.

¹ Kenneth E. Boulding (1910–1993), angol származású amerikai közgazdász.

Ha az emberi faj fennmaradása forog kockán, a kötelezettségek elfogadása előfeltétele annak, hogy valaki részesüljön a jogokból — ha már a kettőt nem vezethetjük be egyszerre.

A mentőcsónak etikája

Mielőtt bizonyos lényegi kérdésekbe bocsátkoznánk, vessünk egy pillantást egy alternatív metaforára, a metőcsónakéra. Hogy néhány releváns példát bemutassunk, induljunk ki a következő számszerű adatokból. A világ népességének mintegy kétharmada kétségbeejtően szegény, és csak egyharmada mondható viszonylag gazdagnak. A szegény országok lakosságának átlagos GNP-je (bruttó nemzeti összterméke) körülbelül évi 200 dollár fejenként, míg a gazdagoknál ez 3000 dollár. (Az Egyesült Államok esetében közel évi 5000 dollár.) Egy metaforával élve, minden gazdag nemzet egy-egy mentőcsónak, tele viszonylag gazdag emberekkel. A világon élő szegények más, jóval zsúfoltabb mentőcsónakokban vannak. Ráadásul a szegények kiesnek mentőcsónakjaikból és kint úszkálnak egy darabig a vízben, reménykedve, hogy fölveszik őket egy gazdag mentőcsónakba, vagy pedig hogy másképpen részesülhetnek a fedélzetben lévő „finomságokból”.

Először is el kell fogadnunk, hogy az egyes mentőcsónakok kapacitása valószínűleg korlátozott. Minden nemzet földjének korlátozott az eltartóképesége. A korlát pontos mértéke lehet vita tárgya, de az energiaellátás kényszerű korlátozása (energy crunch) nap mint nap több embert győz meg arról, hogy már túlléptük a föld eltartóképeségének határát. Feléljük a „tőkét” — a petroleum és szénkészleteket — és hamarosan kizárólag a jövedelmekből kell megélnünk.

Vegyünk csak egy mentőcsónakot, a magunkét. Az etikai probléma mindenki számára azonos, mégpedig a következő. Itt ülünk, mondjuk ötvenen egy mentőcsónakban. Legyünk nagyvonalúak és tegyük fel, hogy a csónakunkban van hely még tíz embernek, az összesen hatvan. (Így persze semmibe vesszük a „biztonsági ráhagyás” (safety factor) mérnöki elvét. Egy új növényi betegség vagy kedvezőtlen időjárás-változás megtizedelheti népességünket, ha nem tartalékolunk némi fölösleges kapacitást biztonsági ráhagyásként.)

Mi ötvenen, akik a mentőcsónakban ülünk, látjuk, hogy száz másik úszik kint a vízben és kéri, hogy vegyük fel őket, vagy adjunk nekik alamizsnát. Mit feleljünk a kérésükre? Van néhány lehetőségünk.

Először: Kísértésbe eshetünk, hogy megfeleljünk a keresztényi ideálnak és „testvérünk őrzi” legyünk, vagy a marxi eszménynek [...], mely szerint „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint.” Minthogy min-

denkinek azonosak a szükségletei, minden rászoruló fölveszünk, ezáltal összesen százötvenen leszünk egy hatvan férőhelyes csónakban. A csónak elszülled, és mind megfulladunk. Tökéletes igazság, teljes katasztrófa.

Másodszor: Mivel a csónakban még van további tíz kihasználatlan férőhely, csak további tízet veszünk föl. Ennek az a hátránya, hogy nincs többé biztonsági ráhagyás, amiért előbb-utóbb drágán megfizetünk. Azonkívül melyik tízet vegyük fel? Aki elsőnek jön? A tíz legjobbat? A tíz leginkább rászoruló? Hogyan tegyünk különbséget (discriminate)? És mit mondunk a kilencvennek, aki kint marad?

Harmadszor: Nem veszünk föl több embert és megőrzünk egy kis biztonsági ráhagyást. Ez esetben lehetséges, hogy a csónakban lévők túlélnek (jöllehet örködünk kell az erőszakos behatolók miatt).

Sok ember visszariadna az utóbbi megoldástól. Igazságtalannak tartják. Ismerjük el, az is.

„Lelkiismeret-furdalásom van a jó sorsom miatt” — mondják némelyek. A válasz egyszerű: Szállj ki, és add át a helyed másoknak! Egy ilyen önzetlen lépés megnyugtatja azok lelkiismeretét, akiknek kényszeres bűntudatuk van, mindazonáltal nem változtat a mentőcsónak etikáján. Az a rászoruló, akinek egy ilyen furdalt lelkű átengedi a helyét, nem érez majd bűntudatot váratlan szerencséje miatt. (Ha érezne, nem mászna be a csónakba.) Ha a lelki-furdalástól gyötört emberek elhagyják jogtalanul elfoglalt helyüket, az végső soron oda vezet, hogy a lelkiismeret e fajtája kivész a mentőcsónakból. A képzeletbeli mentőcsónak megtisztítja magát a bűntudattól. A mentőcsónak etikája fennmarad, nem befolyásolva az ilyen pillanatnyi eltévelyedésektől.

Ez hát a kiinduló metafora, melynek keretein belül ki kell dolgoznunk a megoldásainkat. De árnyaljuk tovább e metaforát, hozzátéve néhány lényeges mozzanatot a való világból!

Reprodukció

A mentőcsónak etikájának barátságtalan jellemzőit csak fokozza a reprodukció, különösen pedig a szaporulatban mutatkozó eltérések. A gazdag nemzetekhez tartozó emberek száma a mentőcsónakokban nyolcvanhét évente kétszereződik meg; a kint lévők száma átlagosan harmincöt évenként. A gyarapodás relatív különbségei pedig egyre nőnek.

Gondoljunk most elsősorban az Egyesült Államok mentőcsónakjára. 1973-ban az Államok népessége 210 millió fő volt, évente 0,8%-os gyarapodással, ami annyit tesz, hogy számuk nyolcvanhét évente kétszereződik meg.

Jöllehet a gazdag nemzetek polgáraihoz képest a szegények kétszeres szám-

beli fölényben vannak, képzeljük el, hogy csak ugyanannyi szegény ember van a mentőcsónakon kívül – mindössze 210 millió szegény, akik jócskán eltérő mértékben szaporodnak. Ha úgy képzeljük el, hogy ez Kolumbia, Venezuela, Ecuador, Marokkó, Thaiföld, Pakisztán és a Fülöp-szigetek népességének keveréke, akkor a „kintiek” szaporulatának mértéke évi 3,3%. E populáció megkétszereződése 21 évente következik be.

Tegyük fel, hogy ezen országok és az Egyesült Államok megállapodtak, hogy a „mindenkinek szükségletei szerint” marxi eszménye szerint fognak élni – amit a legtöbb keresztény is a magáénak vall. A szükségleteket természetesen a népesség mérete határozza meg, amit pedig befolyásol a szaporulat. Minden nemzet saját szuverén jogának tekinti szaporulatának mértékét. Ha a mentőcsónakunk elég nagy lenne, talán egy ideig élhetnénk a keresztény-marxi eszményeknek megfelelően. *Talán.*

Az adott modellben a nem-amerikaiak és az amerikaiak aránya kezdetben egy az egyhez. De gondoljuk csak meg, mi lesz ebből az arányból nyolcvanhét év múlva. Ekkorra az amerikaiak népessége megkétszereződik, 420 millió főre. A másik csoport (mely huszonegy évente kétszereződik meg) már 3540 millióra nő. Minden amerikainak több mint nyolc másikkal kell osztoznia. Hogyan maradhatna a felszínen a mentőcsónak?

Mindez feltételezi a jelenlegi trendek kivételét a jövőre, következésképpen gyanús. A trendek megváltozhatnak. Ez biztos: csak hogy a változás nem szükségszerűen kedvező. Hogyha – amint ez valószínű – a jelenleg a mentőcsónakban ülő etnikum körében a népességszaporulat mértéke gyorsabban csökken, mint a kintiekénél, a jövő még rosszabb is lehet, mint amit a matematika jósol, az osztozkodás pedig még inkább öngyilkos lépésnek bizonyulhat.

A közlegelők pusztulása

Az osztozkodás etikájának alapvető hibája, hogy a közlegelők tragédiájához vezet. Egy magántulajdonra alapuló rendszerben a tulajdonnal bíró ember (vagy embercsoport) felismeri felelősségét, hogy gondoskodnia kell tulajdonáról, hiszen ha nem teszi, később esetleg rosszul jár. Példának okáért egy paraszt, ha értelmes, nem enged több marhát egy legelőre, mint amennyit annak eltartóképesége megenged. Ha túlterheli a legelőt, elszaporodik a gyom, lepusztul a talaj, a gazda pedig hosszú távon veszít a dolgon.

Ha azonban a mező közlegelőként mindenki számára nyitva áll, a mindenkinek megillető használati joghoz nem társul a gondoskodás érvényes kötelezettsége. Egy esetében nem érdemes arra kérni a független gulyásokat, hogy cselekedjenek felelősségteljesen, hiszen nem mernek. A megfontolt gulyás, aki

tartózkodik attól, hogy túlterhelje a közlegelőt, többet veszít, mint aki önző módon azt mondja, hogy az ő szükségletei nagyobbak. (Leo Durcherrel szólva: „A jó fiúk érnek célba utójára.”) A keresztény-marxi idealizmus kontraproduktív. Az nem mentség, hogy jól hangzik. Az elosztási rendszereknél, szemben a magánérkölcscsel, a jó szándék nem pótolja a jó teljesítményt.

Egy társadalmi rendszer csak akkor stabil, ha nem érzékeny a hibákra. Egy keresztény-marxi idealista szemében ilyesféle „hiba” egy önző ember. A közlegelő rendszerében a hatékonyság nem éli túl a hibákat. Ha mindenki visszafogná magát, minden rendben lenne; de elég, ha eggyel vannak kevesebben, és az önkorlátozás rendszere felborul. Egy tökéletlen emberekkel telezsúfolt világban – márpedig sosem lesz részünk másmbenben – a közlegelőkön elkerülhetetlen a kölcsönös bukás. Ez a közlegelő tragédiájának veleje.

A világ élelmiszerbankjai

Nemzetközi szinten nemrégiben hangzott el a javaslat, hogy hozzunk létre egy új közlegelőt, tehát egy olyan nemzetközi élelmiszerkészletet, melyhez lehetőségei szerint minden nemzet hozzájárul, és amiből szükségleteikhez képest részesülhetnek. A Nobel-díjas Norman Borlaug adta a nevet e javaslatához.

A „világ élelmiszerbankja” erősen hat emberbaráti érzelmeinkre. Emlékszünk John Donne híres szavaira: „Bárkinék a halála engem kisebbít.” De még mielőtt elrohanunk megnézni, hogy kiért szól a harang, vegyük észre, honnan jön a legerősebb politikai ösztönzés a nemzetközi élelmiszerrelátók ügyében, nehogy később kiábránduljunk. A 480. számú törvény kapcsán szerzett tapasztalatunk világosan megmutatja a választ. Ez a törvény segített hozzá több milliárd dollár értékű amerikai gabonához az utóbbi két évtizedben olyan országokat, melyek híján vannak az ennivalónak, a népességnek viszont bővében. Mikor a 480. számú törvény hatályba lépett, a *Forbes* üzleti magazin címlapja [...] rámutatott a háttérben munkáló erőkre: „A világ éhező tömegeinek élelmezése: milliárdos költségek az amerikai gazdaságnak.”

Mert ott voltak a milliárdok. A hatvanas években és 1970-ben összesen 7,9 milliárd dollárt fordítottak az „Élelmiszert a békéért” programra (így nevezték a 480. számú törvényt). 1948 és 1970 között további 49,9 milliárdot vettek ki az amerikai adófizetők zsebéből más gazdasági segélyprogramok céljára, melyek némelyikét élelmiszerre és élelmiszertermelő berendezésekre fordították. (Ebben az összegben nem szerepelnek a katonai segélyek.) Azt pedig, hogy a 480. számú törvény ajándék-program, elhallgatták. A segélyezett országok jelképesen kifizették a törvény alapján kapott élelmiszert – elismervényekkel. 1973 decemberében – legalábbis India tekintetében – megoldódott a rejtély,

mikor az Egyesült Államok „elfelejtette” India 3,2 milliárd dollárnyi adósságát. [...] Az adósság elengedését csak egyhónapos késéssel tették közhírré: az ember nem is érti, miért.

A racionális magyarázat utáni kutatás rövidre zárható a „vészhelyzet” szó közbevetésével. Borlaug használja is ezt a kifejezést. Nekünk viszont gyanakodva kell rá tekintenünk. Mi is a „vészhelyzet”? Nyilván valami baleset-szerű dolog, aminek a helyes meghatározása: *olyan esemény, mely biztosan bekövetkezik, noha gyakorisága csekély.* [...] Egy jól működő szervezet mindenre fölkészül, ami biztosan bekövetkezik, ideértve a baleseteket és a vészhelyzeteket is. Számít rájuk. Tartalékol az ilyen helyzetekre. Várja őket – az érett gondolkodású döntéshozók pedig nem vesztegetik panaszkodásra az időt, ha bekövetkezik egy baleset.

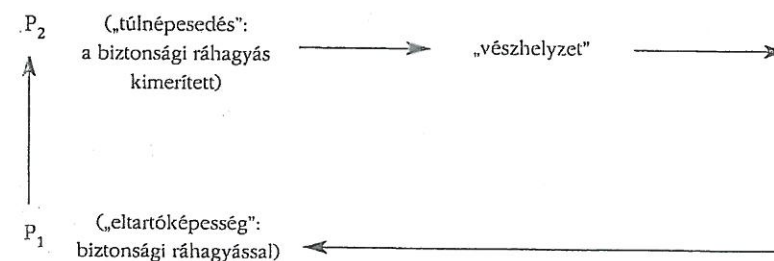
Mi történik, ha egyes szervezetek számítanak a vészhelyzetekre, mások viszont nem? Ha minden szervezet önmagában felelős a maga jólétéért, a rosszszul vezetettek veszítenek. De képeseknek kellene lenniük arra, hogy tanuljanak a saját kárukon. Megvan a lehetőségük, hogy változtassanak a módszereiken és számítsanak a ritkán, de biztosan bekövetkező vészhelyzetekre. Példának okáért az időjárás mindig változik és biztos, hogy néha gyengébb lesz a termés. Egy bölcs és hozzáértő kormányzat tartalékol a bő esztendőök terméséből, számítva a bizonyosan elérkező szűk esztendőkre. Ez nem új gondolat: a Biblia szerint József több mint kétezer éve ezt a politikát magyarázta az egyiptomi fáraónak. Mindazonáltal szó szerint igaz, hogy a mai kormányok túlnyomó része nem ezt a politikát követi. Hiányzik belőlük vagy a bölcsesség, vagy a hozzáértés – esetleg mindkettő. Sokkal nehezebb megoldani, hogy az egyik szuverén hatalom vagy generáció bölcsességet adjon át a másiknak, mint hogy az egyik ország a vagyonából részesítsen egy másikat.

„De hát nem tehetnek róla! Hogyan tehetjük felelőssé a szegényeket, akik vészhelyzetbe kerültek? Miért büntessük őket?” Nem számít a felelősség és a büntetés. Az a kérdés, hogy mik lesznek a gyakorlati következményei, ha létrehozunk egy, az egész világra kiterjedő élelmiszerbankot. Ha ez mindig mindenki számára nyitva áll, amikor csak szüksége lesz rá, a hanyag vezetőket semmi sem ösztönzi majd, hogy megszívleljék József tanácsát. Miért is tennék? Mások majd kisegítik őket, ha bajba kerülnek.

Egyes országok letéteket helyeznek el a világ élelmiszerbankjában, mások pedig kivesznek onnan: a kettő között szinte semmi átfedés sem lesz. Ha egy ilyen letét-átviteli egységet „bank” névvel illetünk, azzal a maga rugalmas keretein túlra terjesztjük ki a bank metaforáját. A javaslattevők persze sosem hívják föl a figyelmet az általuk használt szó metafora-jellegére.

A retesz-effektus

A világ élelmiszerbankja ezek szerint nem igazi bank, hanem egy álcázott egyirányú szállítóeszköz, mely a gazdag országok pénzét a szegényeknek adja. Egy ilyen bank híján, ha a világot önmagukért felelős, szuverén nemzetek laknák, minden nemzet népessége újra és újra egy cikluson menne keresztül, melyet az 1. ábra mutat. P_2 nagyobb, mint P_1 , vagy abszolút értéken, vagy pedig azért, mert az élelmiszer-utánpótlás romlása kimerítette a biztonsági ráhagyást és a népesség számára csak veszélyesen alacsony mértékű forrásokat biztosít. P_2 – mondhatjuk – a túlnépesedés állapotának felel meg, ami akkor lesz nyilvánvaló, mikor bekövetkezik egy „baleset”, például gyengébb termés. Ha a „vészhelyzetben” nem érkezik külső segítség, a népesség száma visszaesik a „normális” szintre – azaz a környezet eltartóképességének szintjére –, vagy még az alá. Ha a szuverén nem gyakorol ellenőrzést a népszaporulat mértéke fölött, a népesség száma előbb-utóbb ismét eléri a P_2 értéket és a ciklus megismétlődik. A hosszú távú népesedési görbe [...] rendszertelen ingadozást mutat, többé-kevésbé kiegyensúlyozottan az eltartóképesség környékén.

1. ábra: Egy nemzet népesedési ciklusa, abban az esetben, ha nincs hatékony, tudatos népeségsszabályozás, és nem kap segítséget külföldről. P_2 nagyobb, mint P_1 .

Egy ilyesfajta demográfiai ciklus nyilván hatalmas szenvedést jelent a restriktív fázisban, de egy ilyen ciklus normálisnak tekinthető bármely olyan független országban, ahol nem gyakorolnak megfelelő ellenőrzést a népszaporulat mértéke fölött. Tertullianus a harmadik században élt teológus [...] vélhetőleg sok bölcs ember fölismerését kifejezve írta a következőt: „A járvány, éhség, háborúk, földrengések csapásait a túlnépesedett nemzetek számára érkező áldásoknak kell tekintenünk, hiszen eltávolítják az emberi faj mértéken túli szaporulatát.”

Csakis egy erős és előrelátó szuverén – aki elméletileg lehetne maga a demokratikusan szervezett nép is – uralma alatt érhet el a népesedés egy adott egyensúlyi pontot valahol az eltartóképesség alatt, így elkerülve az időszakos

A zöld forradalom természetpusztítása

Az adakozás demoralizáló hatása arra nézve, aki kapja, régóta ismert. „Adj egy halat az éhezőnek, és jóllakatod egy napra, tanítsd meg halászni és jóllakatod hátralevő életére” – szól az ősi kínai mondás. E tanácsot megfogadva, a Rockefeller és Ford Alapítvány szerteágazó programokat támogat, melyek az éhező nemzetek mezőgazdaságának fejlesztését célozzák. A „zöld forradalom”-ként ismert eredmény figyelemreméltó. A „csodagabona” és „csodarizs” nagyszerű technológiai eredmények a növény-genetika valóságában.

Hogy a zöld forradalom képes-e növelni az élelmiszer-termelést vagy sem, az kérdéses [...], de bárhog is legyen, nem különösebben fontos. Ami hiányzik ebből a nagyszerű és jó szándékú humanitárius próbálkozásból, az a meg-alapozottság. Ha figyelembe vesszük, hogy a Rockefeller Alapítvány kulcsszerepet játszik e fáradozásban, ironikusnak találjuk, hogy Alan Gregg, az Alapítvány köztisztviselőben álló alelnöke két évtizede határozottan adott hangot kétségeinek az élelmiszer-előállítás növelésére kifejtett erőfeszítések bölcsességét illetően. (Az előbbi megelőzte Borlaug – a Rockefeller Alapítvány támogatásával – végzett munkáját, ami a „csodagabona” kifejlesztését eredményezte.) Gregg [...] párhuzamot vont a humanitárius segítségnyújtásnak a Földön való növekedése és terjedése, valamint az emberi testben burjánzó ráké között, kényszeredetten megjegyezve, hogy „a rákos burjánzás táplálékot kíván, de ameny-nyire én tudom, sohasem gyógyult meg attól, hogy megkapta”.

„Az ember nem csak kenyéren él” – a bibliai idézetnek gazdag jelentése van még a materiális világban is. Minden megszülető emberi lény magában hordozza a környezet minden egyes aspektusának lenyomatát – élelem, levegő, víz, érintetlen táj, alkalmankénti választott magány, strandok, vadállatokkal való kapcsolat, halászás, vadászás – a lista hosszú, és teljességében ismeretlen. Az élelmiszer mennyisége valószínűleg jelentősen növelhető, de mi a helyzet a tiszta tengerpartokkal, az érintetlen erdőkkel és a magánnal? Ha ki-elégítjük a növekvő populáció élelmiszer iránti igényét, akkor szükségszerűen csökkentjük a más javakkal való ellátottságot, és így nehezítjük a szűkös javak igazságos elosztását [...].

India jelenlegi népessége 600 millió és évente 15 millióval nő. A populáció környezeti terheltsége jelenleg is óriási. Az indiai erdőállomány csupán kis hányada annak, ami 300 évvel ezelőtt volt. A talajerózió, az árvizek és a túlnépesedés mentális költségei komolyak. A populációhoz évente hozzáadódó 15 millió minden egyes egyede még súlyosabban terheli az indiai természetet. *Minden élet, amit adott évben megmentenek egy szegény országban, rontja a következő generációk életminőségét.*

Kritikus megfigyelők kimutatták, hogy mekkora kárt okoztunk mi, fejlett nemzetek eddig a szegény országoknak, jószándékú, de célt tévesztett segítő próbálkozásainkkal. Különösen elítélendő, hogy nem készült számadás. Így oltalmazzuk meg gyengéd lelkiismeretünket az általunk okozott károk tudomásulvételétől. Mi amerikaiak a továbbiakban sem vizsgáljuk külföldi jócselekedeteink következményeit? Ha, például, következetesen lehetővé tesszük a 600 millió indiainak, hogy 1200 millióra gyarapodjon 2001-re – ahogy a jelenlegi növekedési arány mutatják – vajon az utókor Indiája meg fogja-e köszönni, hogy lehetővé tettük a természet még nagyobb méretű rombolását? A jó szándék elégséges mentség a káros következményekkel szemben?

A bevándorlás közlegelőt hoz létre

Elérkeztem a közlegelő-elv érvényesülésének utolsó példájához, melynek racionális megvitatására a közvélemény a legkevésbé van felkészülve. Ahogy a témát jelenleg hallgatás övezi, Sherlock Holmes egy megjegyzésére emlékeztet A. Conan Doyle történetéből, a *Silver Blaze*-ből. Gregory felügyelő azt kérdezi: „Van olyan valami, amire szeretné felhívni a figyelmemet?”

Holmes válasza:

„A kutya különös éjszakai viselkedése.”

„A kutya semmit sem csinált éjszaka” – mondta a felügyelő.

„Éppen ez a különös.”

Feltéve magának a kérdést, hogy vajon mi nyomhatja el egy házőrző kutya normális ugatási ösztönét, Holmes arra jutott, hogy csakis a kutya gazdája lehetett az elkövető. Ugyanígy nekünk meg kellene kérdeznünk magunktól, mi gátol bennünket abban, hogy megvitassunk egy olyan fontos témát, mint a bevándorlás.

Ennek aligha az az oka, hogy a bevándorlás számszerűleg jelentéktelen. A kormányzat nettó 400000 személy mozgását regisztrálja évente. Kemény adat érthetően kevés van az illegális bevándorlásokról, de egy nem túl valószínűtlen adat évi 600000 főt valószínűsít [...]. Az állandó lakosság természetes szaporulata 1,7 millió évente. Ez annyit jelent, hogy a teljes évi népességnövekedésnek legalább 19%-a származik bevándorlásból, de akár a 37%-ot is elérheti ez az arány. Könnyen elképzelhető, hogy a tájékoztató kampányok, mint pl. Zéró népességnövekedés Inc., hatása a kedvezőtlen szociális és gazdasági tényezőkkel – infláció, lakáshiány, a nemzet vezetőibe vetett bizalom csökkenése vagy elvesztése – együtt csökkentheti az amerikai nők termékenységet egy olyan pontig, ahol az éves populációnövekedés teljes egészében a bevándorlásból származik. Nem kellene legalább valamilyen mértékben

san visszatérő és elkerülhetetlen katasztrófák által normálisan okozott fájdalmat. Hogy elérhessük ezt a boldog állapotot, arra van szükség, hogy a hatalom birtokosai képesek legyenek nyugodt lélekkel végignézni a fölösleges élelmiszer „elfecsérlését” gazdag aratás idején. Létfontosságú, hogy a hatalmon lévők ellenálljanak annak a kísértésnek, hogy az élelmiszertöbbletet csecsemőtöbbletre fordítsák. A kommunikáció terén arra van szükség, hogy a „fölösleges élelmiszer” kifejezést a „biztonsági ráhagyás” váltsa föl.

Úgy látszik azonban, a szegény világban manapság nem léteznek bölcs szuverének. A legszorongatóbb problémákat olyan országok okozzák, melyek vezetői nem elég bölcsék és erősek. Ha az ilyen országok „vésszhelyzetek” idején részesülhetnek a világ élelmiszerbankjának készleteiből, az 1. ábrán szereplő népesedési ciklust felváltja a 2. ábrán látható népesedési „mozgólépcső”. A banktól érkező élelmiszertöbblet úgy működik, mint a zárópöccök egy reteszen: megakadályozza, hogy a népesség egy alacsonyabb szintre lépjen vissza. A szaporulat emeli a népesség számát, a világ bankjából érkező többletforrás pedig megakadályozza a csökkenését. A populáció mérete növekszik, ahogy növekszik a „balesetek” és „vésszhelyzetek” abszolút mértéke is. A folyamatot csak az egész rendszer teljes összeomlása állítja meg, ami nehezen elképzelhető nagyságú katasztrófát okoz.

A felelőtlen szaporodás világában ilyen következményekkel jár az élelmiszer jószándékú elosztogatása.

Mindez ijesztően nyilvánvalóvá válik, amint fölfigyelünk a közlegelők mindent átható veszélyére. De sok ember még nem jutott el e fölismerésig és a „jóindulatú demográfiai átmenet” eufóriája [...] gátolja a romló mechanizmusok reális értékelését. Ami a közpolitikát illeti, a jóindulatú demográfiai átmenetből levonható következtetések a következők:

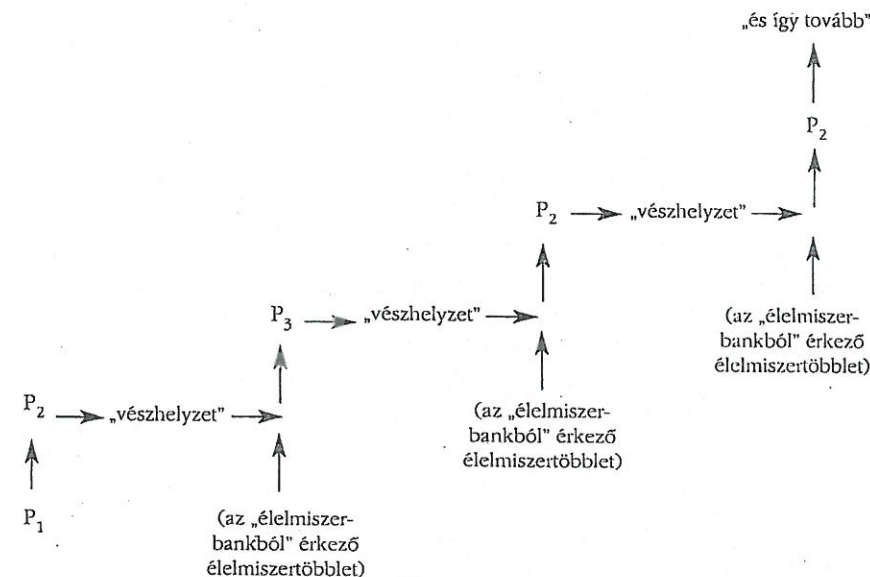
1. Ha az egy főre jutó GNP növekszik, a születések aránya csökken; következőképpen a népességnövekedés mértéke csökken, végső soron ZPG-t (Zero Population Growth) eredményezve.

2. A hosszú távú trend világsszerte (beleértve a szegény országokat is) az, hogy az egy főre jutó GNP növekszik (és ennek semmilyen korlátja sem látható).

3. Éppen ezért bármiféle politikai beavatkozás szükségtelen a népesedés kérdéseivel kapcsolatban; mindössze arra van szükség, hogy előmozdítsuk a gazdasági „fejlődést” – figyeljünk a metaforára! – és a népesedés problémái maguktól megoldódnak.

Akik hisznek a jóindulatú demográfiai átmenetben, elvetik a 2. ábra romló mechanizmusát, abban a hitben, hogy minden, a világból érkező élelmiszertöbblet fokozza egy szegény ország fejlődését, ezáltal a népességnövekedés csökkenéséhez vezet. E föltevés alapján folytatódott a külső segélyezés több mint két évtizeden keresztül. Sajnálatos módon azonban nem mutatott egyértelmű példát az állított eredményre — viszont termelt egy könyvtárnyi kifo-

gást. A fokozott külső segítségnyújtás iránti panaszos kérések betöltik a levegőt, hogy végre beindulhasson a föltételezett javuló folyamat.

2. ábra: Népesedési lépcső. Az „élelmiszerbankból” érkező élelmiszertöbblet elreteszezi a népesedési ciklus – az első ábrán látható – útját, hogy visszatérjen az egyensúlyi állapotba. Így a szükséghelyzet mindig magasabb szinten áll elő. Végül a teljes rendszer összeomlik. Az összeomlás nem kimutatható, és csak kevesen tudják elképzelni.

A jóindulatú demográfiai átmenetben bennefoglalt demográfiai laissez-faire elve mérhetetlenül vonzóan tűnik. De sajnos több bizonyíték szól a javuló mechanizmus ellen, mint mellette. [...] Történeti részről számos ellenpélda hozható föl. Az egy főre jutó GNP utóbbi században bekövetkezett emelkedéséhez Franciaországban és Írországon népességnövekedés társult. A második világháborút követő húsz esztendőben hasonló pozitív korrelációt figyeltek meg szinte az egész világon. A világ népességének gyarapodása 1950 előtt a történelem során egyetlen alkalommal sem érte el az évenkénti 1%-ot. Ma az átlagos növekedés 2% fölött van, és semmi jelét sem mutatja a csökkenésnek.

Elméleti szempontból a 2. ábra pesszimista sémájának elvetése talán a Boulding által kárhóztatott „cowboy-gazdálkodás” rejtett elfogadásából ered. Azok, akik fölismerik az űrhajó jelentette korlátokat – amennyiben nem képesek biztosítani a népesedés szabályozását egy biztonságos és kényelmes szinten –, elfogadják az 1. ábrán bemutatott népesedési ciklus korrekciós visszacsatolásának szükségességét. Aki érzi a csontjaiban, hogy egy valódi űrhajón él, bizonyára nem viseli el, hogy a 2. ábrán látható népesedési lépcső politikai támogatást kapjon.

Ugyanakkor a japán-amerikai hawaii lakosok szoros kapcsolatokat ápolnak őseik földjével. A hallgatóság egy amerikai-japán tagja a következőt kérdezte az amerikai-japán szónoktól: „Hogyan zárhatnánk be most a kapukat? Sok barátunk és rokonunk van Japánban, akiket egyszer majd szeretnénk elhozni Hawaiiira, hogy élvezhessék ezt a gyönyörű szigetet.”

A szónok együttérzően mosolygott, majd lassan megszólalt: „Igen, de vannak gyermekeink, és majd lesznek unokáink. Csak úgy tudunk idehozni több embert Japánból, ha túladdunk azon földterületek egy részén, amiket unokáinknak szeretnünk volna továbbadni. Miféle jog hatalmaz fel minket erre?”

A saját javaink terhére nagylelkűnek lenni egy dolog, a következő nemzedékek terhére jótékonykodni egészen más. Úgy vélem, ez a lényeg, amit mindenképpen meg kell értetnünk azokkal, akik dicséretesen ragaszkodva az igazságos elosztáshoz a közlegelők romlásba vivő rendszerét dolgozták ki, akár a világ élelmiszerbankja, akár a korlátlan bevándorlás támogatásával. Mivel minden szónok tagja valamilyen etnikai csoportnak, mindig lehetséges felhozni az etnocentrizmus vádját. De ha kiküszöböljük is az etnocentrizmust egy vitából, a közlegelőket akkor is el kell utasítanunk, ha legalább a világ egyes részeit meg akarjuk óvni a természeti katasztrófától. Nem lenne jó, ha a most élők közül legalább néhánynak az unokája egy kellemes helyen élhetne?

Fájdalmasan sok új probléma kerül elő, ha tudatosan szembenézünk a bevándorlás kérdésével, és racionális választ keresünk rá. Nem lehet használható választ találni, ha nem vesszük tudomásul a populációs problémákat. És – ha dolgozatomban okfejtése helyes – ameddig nincsen igazi világkormány, mely mindenhol ellenőrzi a szaporodást, addig nem lehet emberhez méltó módon fennmaradni, ha az űrhajó-etikát akarjuk követni. A népesedési kérdésekben döntési joggal rendelkező világkormány nélkül az emberiség több szuverén mentőcsónakban él. Hogy előreláthatóan fennmaradhassunk a jövőben, ahhoz az kell, hogy a mentőcsónak-etika alapján cselekedjünk. Ha nem így teszünk, azt utódaink fogják bánni.

Fordította Könczöl Miklós, Mihályi Gabriella

hogy ezt akarjuk-e? Milyen különös, hogy ennyire ritkán beszélünk a bevándorlásról napjainkban.

Különös, de érthetővé válik, ha valaki nyilvánosan találja megkérdőjelezni a bevándorlás létjogosultságát. Aki ugyanis így tesz, azt azonnal az izolacionizmus, vakbuzgóság, előítélet, etnocentrizmus, sovinizmus és önzés vádjával illetik. Ezek túl kemény vádak ahhoz, hogy elviseljük őket. Kényelmesebb más témákról beszélni és hagyni, hogy a bevándorlás-politikát a csoportérdek-ek ellentétes áramlatai hintáztassák, melyek nincsenek tekintettel a közösség javára, sem a jövő nemzedékek érdekeire.

Nekünk amerikaiaknak lelkiismeret-furdalásunk van azon dolgok miatt, amiket a múltban mondtunk a bevándorlókról. Két generációval ezelőtt a népszerű sajtó folyton digókat, polákokat, japcsikat, csíkszeműeket és fritze-eket emlegetett – csupa olyan pejoratív kifejezés, mely nem segít abban, hogy felismerjük, mennyi mindent köszönhetünk Goyának, Leonardónak, Kopernikusz-nak, Hiroshigénak, Konfuciusznak és Bachnak. Mivel az idegenek távolfartásának kimondatlan indoka akkor alsóbbrendűségük volt, most gondolkodás nélkül elfogadjuk, hogy a korlátozó bevándorlási politika mögött csakis a bevándorlók alsóbbrendűségének feltételezése állhat. Ez viszont nem igaz. Az érvényben lévő bevándorlási jogszabályok kizárják a súlyosan szellemi fogyatékosokat és a nyilvántartott bűnözőket, a jövőbeni szabályozás pedig nagy valószínűséggel követni fogja ezt. De szükséges, hogy az átlagos bevándorló és az átlagos állampolgár képességeit is összevessük? Talán igen, talán nem. (Mellesleg: mi is a „képesség”? De most nem a képességek kérdésével foglalkozunk.

Mostantól úgy vesszük, hogy a bevándorló és a született állampolgár képességei azonosak, jöllehet a képességet definiálni kellene. Csak a mennyiségre figyelünk. Következtetéseink nem függenek semmi mástól, így az etnocentrizmus összes vádjá irreleváns.

A világ élelmiszerbankjai az emberekhez viszik az élelmet, ezzel felgyorsítva a szegény országok természeti kimerülését. Ugyanakkor a korlátlan bevándorlás az embereket mozdtítja az élelemhez, ezzel felgyorsítva a gazdag országok természeti környezetének rombolását. Hogy a szegény emberek miért szeretnék ezt, az nem titok, de a gazdag vendéglátók miért lelkesítsék őket? Ezt az áramlást, akárcsak a fordítottját, egyaránt támogatják öns érdekéből és humanitárius elvek alapján.

Az akadálytalan bevándorláshoz fűződő alapvető önző érdek könnyen felismerhető: a munkaadók olcsó munkaerő iránti szükséglete, különösen a keletlen munkák esetében. A Szabadságszobron lévő Emma Lazarus-sorok megtévesztenek bennünket a történelem erőit illetően:

Give me your tired, your poor
Your huddled masses yearning to breathe free,
The wretched refuse of your teeming shore,
Send these, the homeless, tempest-tossed, to me:
I lift my lamp beside the golden door.

(Add nekem fáradt, szegény,
Zavarodott tömegeidet, akik szabad lélegzetre vágnak,
Dús partjaid nyomorult selejtjét,
Küldd hozzám ezeket, a hontalanokat, akiket hány-vet a vihar,
Lámpámat felemelem az arany kapu mellett.)

A fenti kép egy határtalanul kedves föld-anyát mutat, aki odaadóan kitarja karjait a bevándorlók tömege felé, akik saját elhatározásukból jönnek. Ez a kép találó lehetett a gyarmatosítás kezdetén, de mikorra ezek a sorok megszülettek (1886), a bevándorlók többségét gyár- és bányatulajdonosaink ösztönözték, akik a már ittlévőknél is olcsóbb munkaerőt kerestek. Az idegenek egyik csoportját a másik után csábították az Egyesült Államokba, hogy hitvány munkát végezzenek hitvány bérért.

Jelenleg a mexikóiak azok, akiket a leginkább kihasználnak. Az illegális bevándorlók magas száma különösen kedvez egyes munkaadóknak. Az illegális bevándorló munkás az elbocsátástól való félelem miatt nem kifogásolja munkakörülményeit. Az ő jelenlétük rontja az összes mexikói munkavállaló alkuhelyzetét. Cezar Chavez többször fordult kongresszusi bizottságokhoz, hogy zárják be a kapukat a mexikóiak előtt, hogy azok, akik már itt vannak, eredményesen tárgyalhassanak magasabb fizetésért és jobb munkakörülményekért. Chavez megérti a mentőcsónak etikáját.

A munkaadók olcsó munkaerőhöz fűződő érdekeit jól szolgálja az ország értelmiségének hallgatása. A WASP-k (White Anglo-Saxon Protestant) különösen tartózkodnak a kapuk bezárásának kezdeményezésétől, nehogy bigott etnocentrizmussal vádolják őket. Ezért okozott olyan nagy örömet a cikk fehér angolszász protestáns szerzőjének, hogy jelen lehetett egy olyan találkón, ahol az általa megfogalmazni kívánt pontokat egy nem WASP sokkal jobban fogalmazta meg más nem WASP-knek. Hawaii történet, és a teremben jelenlévők többsége japán származású másodvonalbeli hawaii hivatalnok volt. Minden hawaii kénosan tisztában van környezetük tűrőképességének határai-val, és a szónok arra kereste a választ, hogyan lehetne gyakorlati szempontból és jogilag is megvalósítani a sziget kapuinak bezárását további bevándorlók előtt. (A hawaiiaknak az USA másik 49 államából érkezők ugyanolyan fenyegetést jelentenek, mint a külföldiek. A szigeteken nincs több hely, és a szigetlakók pontosan tudják ezt. A máskor bevált látszatérvek nem hatják meg őket.)

Mintapéldány!

Úrhajó-etika

— K. S. SHRADER-FRECHETTE —

Sokan gyanakvással figyelik a természet iránti aggodalmat, félve, hogy az célt tévesztett, és gyakran csak az embertársaink iránti érdeklődés pótléka. A kritikusok a kisállat-temetőkre költött dollármilliókkal példálózhatnak, másrészt rámutatnak, hogy az amerikaiak évente több pénzt adnak ki állataik élelmezésére és szállására, mint amennyit kormányuk gyermekjóléti ellátásokra fordít.

Adolf Hitler esete példaértékű lehet abból a szempontból, hogy miként kerülnek előtérbe a természet érdekei az emberiség érdekeivel szemben. Pszichológusok és történészek számtalanszor leírták, hogy a náci vezér hogyan adta jelét az ésszerűség határain túlmenő érzelmességének az állatok iránt. Nyilvánvaló, hogy szélsőséges éberséggel óvta az állatvilágot, de kirívóan érzéketlen volt az alapvető emberi jogokat illetően. Mindazonáltal – bár könnyű belátnunk, hogy az ő etikai rendszere elfogadhatatlan – nem egyszerű feladat meghatározni a megfelelő egyensúlyt a természet és az emberek tisztelete között. Hol a mi helyünk az ökológiai rendszerben? Hogyan kell viselkednünk egyrészt embertársainkkal, másrészt bolygónk egyéb élő és élettelen létezőivel?

Ahogy az előbbi cikkből kiderül, az eddig követett, uralkodónak tekinthető környezetpolitikai irányvonal – a „határ-, vagy cowboy-etika” –, felsőbbrendűséget és a természet feletti uralmat tulajdonított az embernek. Tekintettel a bolygó pusztítására és az erőforrások teljes kiaknázására, amit e szemlélet ösztönzött, Garrett Hardin egy új rendszer, a „mentőcsónak-etika” elfogadását javasolta. A „mentőcsónak-etika” támogatói azzal érvelnek, hogy a Föld és ökológiai rendszereinek fennmaradása veszélyben van, és hitük szerint a természet egészének jól-léte elsőbbiséget élvez az egyes ember érdekeivel szemben. Ugyanakkor ez az álláspont közvetlen ellentmondáshoz vezet a méltányos elosztás elvein alapuló valamennyi erkölcsi törvénnyel.

Úrhajó-etika

Abból kiindulva, hogy mind a „határ-, vagy cowboy-etikával”, mind a „mentőcsónak-etikával” kapcsolatban komoly problémák merülnek fel, helyes lenne megfontolni a környezettel való bánásmód harmadik válfaját, az „úrhajó-etikát”. Szemben a két előbbi elmélettel, ez nem ismeri el az ember felsőbbrendűségét a természet felett, sem a gazdag mentőcsónakokon utazókat a szegény csónakok utasai felett. Az „úrhajó-etika” hívei ehelyett úgy vélik, hogy a

természet és az emberiség valódi jóléte szorosan összefügg, és egyik sem él-
vezhet elsőbbséget anélkül, hogy végső soron ne ártana a másiknak.

Az úrhajó 1965 óta – amikor Adlai Stevenson ezt a képet alkalmazta az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez intézett beszédében¹ – egyszer s minden-
korra az ember és a környezet közötti kapcsolat jelképévé vált. Ettől az idő-
ponttól kezdődően fejlesztették ki a környezetről érkező szerzők (Kenneth
Boulding, Buckminster Fuller, William Pollard, Barbara Ward és mások) ezt a
modellt a bioszféra megértésének alapjául.²

Az úrhajó-metaphora értelmezése

Ahogy Fuller alapvető munkájában kifejtette, a Föld felfogható egy „csupán”
8000 mérföld átmérőjű úrhajóként is. Az energia-ellátást biztosító anyahajó
– a Nap – 92 millió mérföldre van, űrrepülőgépünk pedig 60 000 mérföld/óra
sebességgel repül körülötte. Hajónkat olyan jól tervezték, hogy kétmillió éve,
mióta embereket szállít, azok észre sem vették, hogy úrhajón utaznak. Az élet
újratermelődik a fedélzeten, ellentmondva az energiavesztés törvényének,
mely szerint minden fizikai rendszer veszít energiájából. A szárazföldi vegetá-
ció és a tengeri algák a fotoszintézis során megkötik a létfenntartásunkhoz
szükséges energiát. E növényvilág tartja el az állatokat, mi pedig olyan termé-
keket nyerünk az állatokból, mint a tej vagy a hús, így jutunk az energiához.³

Annak ellenére, hogy a Föld nevű úrhajó egyedülálló önfenntartó rendsze-
rekkel van ellátva, az emberek mindezidáig rosszul használták, és olyan mér-
tékben szennyezték a fedélzeti energiacsereleő berendezéseket, hogy egyre
nehezebbé válik az élet megújítása a hajón. Azt tudjuk, hogy mit kell tennünk
autónk üzemben tartásához, de – mint azt a környezeti válság mutatja –, na-
gyon kevesen tudjuk, hogy hogyan tarthatjuk karban úrhajónkat. Hogy ezt
nem tanultuk meg, annak egyik oka, hogy hajónk készletei hatalmas bizton-

sági tartalékot jelentettek, ami legtöbbünk számára lehetővé tette, hogy az úr-
hajó helytelen használatából származó környezeti problémákról ne vegyünk
tudomást.⁴ Valójában ez a bőséges erőforrások általi túlbiztosítás a fő oka an-
nak, hogy sok éven keresztül a „határ-, vagy cowboy-etikát” követtük. Abból
indultunk ki, hogy mindig találunk egy új, érintetlen, földi kincsekben bővel-
kedő vidéket. Ahogy felfedeztük, hogy az erőforrások végesek, rájöttünk,
hogy új etikai rendszerre van szükségünk, és fel kell hagynunk a „cowboy”-
viselkedéssel.

A „határ-, vagy cowboy etika” alternatívájaként szolgáló egyik új értékrend
a Föld leírására alkalmazott úrhajó-metaphorából levonható következtetésekre
épít. Először: mind az úrhajó, mind a bolygónk viszonylag zárt rendszerek,
még ha a Föld függ is a beérkező napsugárzástól. Másodszor: mindkettő vé-
ges, ez pedig kizárja a tevékenységünk korlátlan kiterjesztését az úrhajón is és
a Földön is – mindkét rendszer teherbírása korlátozott tehát. Ha nem újítjuk
meg vagy forgatjuk vissza az erőforrásokat, akkor – a Föld nevű úrhajó rend-
szereinek véges és zárt természetéből adódóan – a szennyezés és az erőfor-
rások kifulladásának kettős katasztrófája következik majd be. Harmadszor:
bolygónk és egy úrhajó egyaránt kiegyensúlyozott, összekapcsolódó és ön-
fenntartó módszerekkel tartja fenn az életet. Sem a Földön, sem az úrhajón
nem élnek túl az utasok a kritikus rendszerek meghibásodását.⁵

Talán a legalapvetőbb különbség a Föld és egy valódi úrhajó között az,
hogy az úrhajónak van egy állomása, ahonnan indult, és ahova visszatérhet,
míg bolygónknál ez nem létezik. A Föld ugyanakkor „önmagának a bázisa”.⁶
Az úrhajó-metaphora másik hiányossága, hogy a bolygó összes rendszerének vál-
tozatosságát és összetettségét tekintve meglehetősen leegyszerűsített. A harma-
dik különbség, hogy amíg az úrhajót mi hoztuk létre és saját céljaink elérésére
használjuk, addig a Földet nem mi alkottuk, és nem is tudjuk teljes mértékben
irányítani. Ha életben akarunk maradni, akkor nem szabad saját céljainkra
használnunk, ha azok nem szolgálják egyszersmind a természet javát is. Az úr-
hajó természetesen nem tud nélkülünk haladni, irányításához emberi közre-
hatás szükséges. A Föld fennmaradásához azonban nincs, vagy csak minimá-
lis értelemben van szükség az emberi fajra.

Az analógia e hibáinak ellenére az úrhajó-metaphora hasznos eszközt bizto-
sít az ember és a bioszféra kapcsolatáról való elmélkedéshez. A Föld és az úr-
hajó közötti hasonlóság (például az, hogy mindkettő zárt és véges rendszer)
lehetővé teszi, hogy életszerűbben gondolkodjunk az ökológiai viszonyokról.

¹ Idézi Lynton K. Caldwell: The Coming Polity of Spaceship Earth. In: R. T. Roelofs – J. N. Crowley – D. L. Hardesty (szerk.): *Environment and Society*. Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall, 1974., (250.) (A továbbiakban: *Polity*.)

² Lásd Kenneth Boulding: *The Economics of the Coming Spaceship earth*. In: Henry Jarrett (szerk.) *Environmental Quality in a Growing Economy*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1966., (3–14.); William G. Pollard: *Man on a Spaceship*. Claremont, California, The Claremont Colleges, 1967.; továbbá Barbara Ward: *Space-ship Earth*. New York, Columbia University Press, 1966. Lásd még R. Buckminster Fuller: Operating Manual for Spaceship Earth. New York, Pocket Books, 1969. (A továbbiakban: *Manual*.)

³ Fuller: *Manual*, 44–46.

⁴ Fuller: *Manual*, 46–48 szintén leszögezi ezt.

⁵ Caldwell részletezi Föld és az úrhajó közti párhuzamokat. (*Polity*, 251.)

⁶ Caldwell: *Polity*, 251.

Az űrhajó-modell azt is elősegíti, hogy felismerjük szokásaink (pl. az erőforrások rohamos felélése) hosszú távú hatásait, melyek jelentősége talán fel sem tűnnék akkor, ha a bolygó tisztán elvont modelljét kellene használnunk.

A „Föld űrhajó” műszaki leírása

Még ha az űrhajó-modell lehetővé teszi is az emberiségnek, hogy a Föld természetét illetően új felismeréseket tegyen, az analógia hiányosságaiból adódóan a modell elfogadása nem teszi lehetővé túlságosan pontos etikai elvek megfogalmazását. Amint azt korábban megjegyeztük, „van egy különösen fontos tény a Föld nevű űrhajóval kapcsolatban: az, hogy felhasználói kézikönyvet nem kaptunk hozzá”.⁷ Ennek ellenére az űrhajó-metaphora számos híve megkísérelte, hogy megfogalmazzon valamiféle általános, a modell alkalmazhatóságának felismerése esetén követendő etikai normát.

Lynton Caldwell, az űrhajós etikáról és politikáról szóló klasszikus dolgozatában rámutatott, hogy új erkölcsiségünknek magába kell foglalnia azt az alapelvet, mely szerint határt kell szabnunk a népesedésnek, az iparosításnak és a gazdasági terjeszkedésnek. Lehetővé kell tennünk továbbá – mondja –, hogy az erőforrások maguktól újuljanak meg, vagy ha erre nincs mód, újra kell hasznosítanunk a megújulásra nem képes anyagokat. Ezen ítéletek mindegyike a Föld nevű űrhajó rendszere véges és zárt voltának felismeréséből származik. Emellett Caldwell fenntartja, hogy „minél kisebb a mozgásterünk, annál nagyobb szükség van az irányításra, beosztásra, szabályozásra és ellenőrzésre”.⁸ Ez annyit jelent, hogy a népesedésnek, a gazdaság terjeszkedésének, és az erőforrások felhasználásának korlátozása kettős célt szolgál. Nemcsak megóvjá az embert attól, hogy túllépje a bolygó teherbírását, hanem gondoskodik a maximális mértékű személyes szabadságról is.

Nyilvánvaló, hogy szabadabban hozhatunk döntéseket, ha életkörülményeinket nem az élelmiszerhiány vagy a túlszűfolt lakhely jellemzi. Ennélfogva, ha elfogadjuk etikai felelősségünket, hogy határt szabjunk szaporodásunknak, gazdasági növekedésünknek, és a természeti erőforrások használatának, végső soron egy olyan veszélyes terjeszkedést segítünk megállítani, amely – egy véges űrhajó esetében – válsághoz vezethet.

Ezen általános elveken kívül, melyek a növekedés különböző formáinak korlátozását jelentik, Fullernek az „űrhajó-etikáról” alkotott értelmezése számos részletszabályt is tartalmaz, melyek összességükben meglehetősen eltér-

nek a „mentőcsónak-etika” által vallott normáktól. Fuller elveti azt a nézetet, hogy a szegény nemzeteknek nem nyújtható segítség (azért, hogy a bolygó teherbírásának kereteit figyelembe véve éljenek), és úgy érvel, hogy kellően mértéktartó fogyasztói magatartással és az egész világra kiterjedő növekedéssel a Föld összes lakójának megélhetése biztosítható. Véleménye szerint csak a pénzkidrástól és az erőfeszítésektől való vonakodásunk miatt véljük úgy – egyébiránt hamisan – hogy néhány fejletlen nemzetet „le kell írunk”. Fuller szerint az ilyen öncélú irányzatok fő bűne az, hogy képtelenek világméretű vagy bolygósztintú léptékben gondolkodni. Mind a Föld nevű űrhajón utazunk, és nem reális az a gondolat, hogy a hajó egészének útja sikeres lehet, mikor néhány utas szélsőséges mértékben nélkülözni kényszerül. Ha más nem, akkor ez fog politikai válsághoz vezetni, ha a szegények fellázadnak. Emellett – állítja – csak a szegény országokat sújtó nemzeti szintű kizsákmányolás eredményezi, hogy azok lakosai ennyire elszegényedtek, „alultápláltak és elgyötörtek”.⁹ Mivel a gazdag nemzetek részben a harmadik világ országainak kizsákmányolásával érték el uralkodó helyzetüket, Fuller úgy véli, hogy a gazdagoknak kötelessége segíteni a szegényeket. A „mentőcsónak-etika” híveivel szemben Fuller hisz a méltányos elosztás nagyléptékű működésében: véleménye szerint „a vagyon éppúgy mindenkié, mint a levegő vagy a napfény”.¹⁰

Amíg Fuller néhány etikai nézete (pl. az osztó igazságosság gyakorlata) központi elemét képezi a hagyományos erkölcsfilozófia klasszikus értelmezéseinek is, „űrhajó-etikájának” más alapelvei elég újszerűek, sőt radikálisak. Fuller szerint ahhoz, hogy életben maradjunk egy véges, zárt rendszerű űrhajón, mindenkinek beosztással kell élnie, és nem lehetünk „olyan bolondok, hogy kimerítsük az évmilliárdok alatt felhalmozott tartalékokat a csillagászati történelem egy tört másodperce alatt”. Ennek megfelelően azon a véleményen van, hogy az űrhajón élő embereknek nem kőolajat kellene használniuk, hanem kizárólag a mindennap hatalmas mennyiségben termelődő szélenergiával, árapályaival, víz- és napenergiával kellene dolgozniuk. Ha ezektől eltérő energiaforrásokat használunk, az olyan, mintha autóinkat elemmel működtetnénk folyékony üzemanyag helyett.¹¹

A gépkocsi-analógia ellenére Fuller szerint az „űrhajó-etika” gyakorlóinak nem szabad autót tartaniuk, hanem bérelniük kell. Egyes társadalomkutatók bizonyították, hogy egy ilyen kölcsönzői rendszer a környezet minőségének és az erőforrások megőrzésének érdekét azáltal szolgálná, hogy a járművek száma 40%-kal csökkenne, és az emberek kevesebb üzemanyagot használná-

⁷ Fuller: *Manual*, 47.

⁸ Caldwell: *Polity*, 252.

⁹ Fuller: *Manual*, 97–99, 109–12.; lásd még 12.

¹⁰ Fuller: *Manual*, 119.; lásd még 117.

¹¹ Fuller: *Manual*, 111–13.

nak.¹² Fuller véleménye szerint az „űrhajó-etika” voltaképpen azt követeli meg, hogy levetkőzzük valamennyi elavult szokásunkat, ami a tulajdon legtöbb formáját illeti. Ha csupán használnánk a dolgokat, akkor azok újrahasznosíthatók lennének, és ez megkímélné az embert a javak birtoklásának idejéért, „terhes és pazarló” gyakorlatától is.¹³

Fuller ezen új etikai tanai elvezetnek oda, amit Caldwell értékeink és szokásaink „alapvető” megváltoztatása, nem csupán azok fokozatos „kiigazítása” szükségességének nevez. Caldwell megállapítja, hogy amikor a Santa Barbara-i olajkiömléshez, vagy a Mississippi folyón történt növényvédőszeres halpusztuláshoz hasonló események történnek, a társadalom válasza sajnálatos módon mindössze az események ismétlődésének megelőzését, az adott helyen bekövetkezett kár elhárítását célozza, *ad hoc* ellenszereket alkalmazva. Ehelyett új, „általános következtetés” levonása, vagy „átfogó politika” kialakítása szükséges. A „fokozatos igazításokkal” szemben az „űrhajó-etika” – állítja Caldwell – magában a rendszerben követel alapvető változást. „Tüneti kezelés” nem oldja meg a problémát.¹⁴

Mivel az „űrhajó-etika” olyan új világnézetet igényel, mely bolygónk véges és zárt természetén alapszik, teljességgel új típusú politikai vezetőkre is szükség van hozzá. Az ökológiai válság oka részben „a vezetés válsága”. A vezetők nem vettek tudomást az újrafeldolgozásról, a gazdasági növekedést hirdették, és ami a legrosszabb: dollármilliárdokat költöttek háborúra és a fegyverkezésre. Ugyanekkor – mondja Fuller – azt hangoztatták, hogy nincsen elég pénz a környezet megtisztítására, sem elég tőke és technológia ahhoz, hogy mindenki számára elfogadható életszínvonalat biztosítsunk. Ahogy Fuller rámutat, a kormányok folyamatosan halogatták a környezetvédelmi reformokat és a külföldre irányuló segélynyújtást, később pedig arra hivatkoztak, hogy ezek költségei túl magasak. Mindezek következtében – így Fuller – sohasem értük el az „űrhajó-etika” céljait.¹⁵

Vezetőink részben azért nem valósították meg az „űrhajó-etikát”, mert a fejlett társadalmak túlságosan ragaszkodtak a bíróságaik és alkotmányuk biztosította személyes szabadsághoz. Ha szeretnénk elkezdni világméretű, illetve bolygószerű léptékben gondolkodni, akkor hajlandónak kell lennünk bizonyos, az ésszerűség határain túlmenő fogyasztási és gazdaságnövekedési minták feladására. Habár ezen régi magatartásformák elhagyása a szabadság kor-

látozásának tűnhet, ennek elfogadása pedig sokakat taszít, az igazság az, hogy a néhány kisebb egyéni szabadságjogról (például a kívánság szerinti mértékű fogyasztáshoz való jogról) történő lemondás a szabadság sokkal hitelesebb tapasztalatához vezető utat egyengeti. Ahogy Caldwell rámutat, a túlnépesedés és az erőforrások szűkössége mindenki szabadságát fenyegeti. Eppen ez az a politikai érv, amit nem ismernek el azok, akik az „űrhajó-etika” helyett a „mentőcsónak-etikát” követik. Fuller magyarázata szerint, ha valaki az űrhajó-elvet követi, akkor minden emberi utas élvezheti az egész űrhajót (bolygót) „anélkül, hogy bármely egyén a másik kárára kerülne jobb helyzetbe”.¹⁶ Ehelyett az történik, hogy a legtöbb ember túlságosan rövidlátóan szemléli a világot, elfeledkeznek a bolygó közös javáról, és arról, hogy a kis dolgokban (pl. energiafelhasználás) bevezetett rövidtávú megszorítások hosszú távon mindenkit nagyobb szabadsághoz juttathatnak.

„Az „űrhajó-etika” ezen általános és különös szabályai rámutatnak arra, hogy az emberiségnek meg kell változtatnia szokásait és szemléletét. Ahogy Caldwell fogalmaz: „A modern embernek valahogyan jobbá kell válnia, mint amilyen; ez nem utópisztikus idealista tanács, hanem tanács az életben maradáshoz.”¹⁷

Problémák az űrhajó-etikával

Jöllehet az értékeket érintő forradalmi változás, ami mellett az „űrhajó-etika” hívei kiállnak, egyszerre kézenfekvő és szükséges, tételeiket komoly támadások érték. Valójában éppen az a gondolat a legvitatottabb, amely az előbbieket a „mentőcsónak-etika” alapelveitől elválasztja. Amint az előző dolgozat bemutatta, a mentőcsónak elve kényszerítő eszközöket kíván a népességszám növekedés területén, másrészt tudatosan megtagadja a fejletlen országok segélyezését, hogy ezen országok népessége olyan szintre csökkenhessen ezáltal, amit a környezet képes eltartani. Az „űrhajó-etika” követői azonban nem fogadják el a fogyasztás és a szaporodás kényszerű korlátozását. Híszik, hogy a föld el bírja tartani összes lakóját, feltéve, hogy a forrásokat igazságosan osztják el, hogy az emberiség tartózkodik a költséges fegyverkezéstől, valamint hogy megtanuljuk a szükséges mértékre korlátozni fogyasztásunkat.¹⁸ Más szóval: a „mentőcsónak-etika” képviselői a környezet megőrzésének eszközeként elsősorban a szegények szükségleteivel kapcsolatos elbánáson változtat-

¹² Fuller: *Manual*, 117. Ugyanezt állapítja meg Goran Backstrand – Lars Ingelstam: Should We Put Limits on Consumption? In: *The Futurist* 8 (June 1977): 166. (A továbbiakban: *Consumption*.)

¹³ Fuller: *Manual*, 117.

¹⁴ Caldwell: *Polity*, 258–59., valamint Fuller: *Manual*, 12.

¹⁵ Caldwell: *Polity*, 258., valamint Fuller: *Manual*, 98.

¹⁶ Caldwell: *Polity*, 252, valamint Fuller: *Manual*, 112.

¹⁷ Caldwell: *Polity*, 262.

¹⁸ Lásd Fuller: *Manual*, 96–98, 111–12, 117.

nának, míg az „űrhajó-etika” híve szemléletváltást kívánnak mindenkitől, de különösen a jólétben élő emberektől, a környezeti stabilitás biztosítása érdekében.

Talán a legkomolyabb vád, amit az utóbbi álláspont ellen megfogalmaztak, az, hogy támogatói túlbecsülik az „önkorlátozás és kollektív önkontroll emberi képességét”. Caldwell így fogalmaz: „Van egyfajta veszélyes ártatlanság Fuller [űrhajós] optimizmusában.”¹⁹ Vagy ahogyan Hardin mondaná, nincs elégséges alapunk azt feltételezni, hogy az emberek nem hódolnak be önérdük követeléseinek, hogy el tudják kerülni a „közlegelő tragédiáját”, továbbá, hogy az „űrhajó-etika” parancsai szerint fognak élni. Ha nem kényszerítjük határok közé a népesedést, a bevándorlást és a külföldre irányuló segélyezést, az emberek szerint maguktól nem fognak helyesen dönteni ezekben a kérdésekben. Hardin szerint itt mond csöndöt az „űrhajó-etika”: környezeti öngyilkossághoz fog vezetni, mert a Föld nem tud eltartani mindenkit, aki rajta él, főleg a szegényeket nem. Ráadásul – érvel Hardin – ez az űrhajó nem rendelkezik egységes szuverén irányítással, nincs sem kapitánya, sem végrehajtó bizottsága. Az „űrhajósok” ezért hajlamosak arra, hogy az utasokat megillető valamennyi jogot maguknak követeljék, anélkül, hogy vállalnák az ezzel járó felelősséget.²⁰

Nehéz megválaszolni Hardin vádjait: az utópia-jelleget és a megvalósíthatatlanságot. Ő lényegében úgy véli, hogy a környezeti válság csak egy olyan központi hatalom irányítása révén válhat kezelhetővé, mely meghozza azokat a nehéz döntéseket, amelyek engedik a harmadik világban élőket meghalni. Nézetei helyességét részben cáfolhatja az előző dolgozat második felében olvasható okfejtés; az ott szereplő érvelés újra megerősíti, hogy kívánatos kitarítani az osztó igazságosság elvei mellett, a „mentőcsónak-etika” híveinek támadásai ellenére is.

De valóban alkalmatlan-e az „űrhajó-etika” arra, hogy egy etikai rendszer alapjaként szolgáljon? Számos érv szól ez ellen. Először is úgy gondolom, az „űrhajó-etika” képviselői joggal utasítják el a népességnövekedést és a harmadik világ erőforrás-használatát korlátozó kényszerítő eszközöket, hiszen gyakorlatilag lehetetlen meghatározni, akár egy személy, akár egy nemzet vonatkozásában, hogy mi is minősül „szükségletnek.”²¹ Igaz ugyan, hogy különbség van „igények” és „szükségletek” között, ám a konkrét esetekben nehéz a kettőt elválasztani egymástól. Kérdéses az is, hogy – vészhelyzetek kivételével – jogot formálhat-e arra egy személy bármikor is, hogy meghatározza, milyen

szaporodási és fogyasztási mintát kövessenek más emberek vagy nemzetek. Ha pedig ez így van, akkor rendkívül veszélyes kényszerrel szabni határokat a népesedésnek és az erőforrások használatának.

Amennyiben Hardinnak és a „mentőcsónak-etika” többi követőjének igaza van abban, hogy a harmadik világ népein a gazdag nemzetek már nem képesek segíteni, úgy a nekik nyújtott segélyek kötelező megszüntetésének követelése nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy e nemzetek szegénységének és válságának oka nemcsak környezeti érzékenységük hiánya, hanem a gazdag nemzetek „erőszaktetele” is. Fuller például kiemeli, hogy egyes országok állapota nem a környezettel szembeni naivitásuknak köszönhető, hanem annak, hogy „a Nagy Kalózkodó évszázadokon át fosztogatták Indokínát, a zsákmány pedig Európát gazdagította.”²² Ha Fullernak legalább részben igaza van, akkor kétszer is meg kell gondolnunk, mielőtt korlátozásokat erőltetnénk azokra, akik nem csak maguk tehetnek reménytelen helyzetükről.

A harmadik probléma azzal az állásponttal, mely szerint a „mentőcsónak-etika” normáit kell követnünk, mert az „űrhajó-etika” elvei túlságosan idealisták, az, hogy az űrhajó-álláspontot gyakran máshogyan is megvalósíthatjuk, nemcsak a mentőcsónak-szemlélet támogatói által javasolt közvetlen korlátozásokkal. A népesedés ellenőrzésében segíthet például a kis családoknak nyújtott adókedvezmények bevezetése, vagy költségvetési eszközök biztosítása a mindenkit megillető megfelelő időskori ellátás céljára.²³ Hasonlóképpen meg lehetne újítani a vagyoni jog rendszerét és elismerni az Ezra Mishan által „kényelmi jogoknak” nevezett, az élhető környezethez fűződő jogokat. Ezen az úton haladva felépíthető egy olyan etikai keret a közvetlen kényszeren kívül is, amely elkerüli a „közlegelő tragédiáját”. További lehetőség a „föld-etika” elismerése, amit Aldo Leopold indítványozott évtizedekkel ezelőtt, vagy kidolgozni a természeti tárgyak jogainak rendszerét, ahogyan azt Christopher Stone javasolta „Legyenek-e a fáknak jogai?” című klasszikus művében.²⁴

Mindezek a felvetések arra világítanak rá, hogy számos jogi és politikai eszköz áll rendelkezésre a környezetszennyezés és a források kimerítésének megállításához azon kívül is, hogy hagyjuk meghalni a túlnépesedett országok lakóit. Az is igaz azonban, hogy az „űrhajós” megoldások közül néhány-

²² Fuller: *Manual*, 97.

²³ Ezzel kapcsolatban lásd Backstrand – Ingelstam: *Consumption*, 157–62.

²⁴ Elemzését lásd C. D. Stone: *Legyenek-e a fáknak jogai?* In: Molnár László (szerk.): *Legyenek-e a fáknak jogai?* Budapest, Typotex, 1999.

Lásd még Aldo Leopold: *A Sand County Almanac*. New York, Oxford University Press, 1949., különösen 201–26. Az utóbbi rész magyarul uő.: Föld-etika. In: Lányi András (szerk.): *Természet és Szabadság*, Osiris, Budapest, 2000., 103–116.

¹⁹ Caldwell: *Polity*, 261.

²⁰ Garrett Hardin: Living on a Lifeboat. In: *BioScience* 24 (October 1974): 561.

²¹ Lásd E. C. Pasour: Austerity, Waste, and Need. In: *The Intercollegiate Review* 13 (Winter-Spring 1978): 79–85.

nak, vagy akár mindnek a megvalósítása nagyobb erőfeszítést és képzelőerőt igényel, mint a „mentőcsónak-etika” gyakorlása.

Van továbbá néhány alapvető ténybeli nézeteltérés az „űrhajós” és a „mentőcsónak-etika” képviselői között. Hardin szerint például a szegények élet-színvonalának emelése siettet a népességnövekedést, míg Fuller állítja, hogy ez csökkenteni fogja a népszaporulatot. Az ilyen véleménykülönbségeket fel kell oldani ahhoz, hogy akár az „űrhajó-”, akár a „mentőcsónak-etika” alkalmazásának hatásait értékelni tudjuk. Ami azonban az elejétől fogva bizonyos, hogy az olyan szociális rendszereket (amilyen az „űrhajó-etika” is), melyek célja, hogy demokratikus irányítás mellett a legmagasabb fokú méltányosságot biztosítsák, sokkal nehezebb megvalósítani, mint az olyanokat (például a „mentőcsónak-etikát”), melyek nem törekszenek sem a méltányosság fokozására, sem pedig a környezeti reform demokratikus úton történő elérésére.

Amíg az „űrhajó-etika” inkább hagyatkozik elveinek megvalósításánál demokratikus politikai eszközökre, mint bármi olyan korlátra, melyet a gazdag nemzetek képesek ráerőszakolni a szegényekre, addig aligha rendelkezik majd olyan hatékony módszerrel a népesedés és az erőforrás-kiaknázás szabályozására, mint a „mentőcsónak-etika”. Ebben az esetben azonban kívánatosnak látszik feláldozni a hatékonyságot a demokratikus irányítás, a választás szabadsága és a javak méltányos elosztása érdekében. Hogy lássuk, miért is van ez így, vegyük szemügyre a társadalom védelmének egy másik, hírhedten gyenge hatásfokú rendszerét, az esküdtbíráskodás intézményét.

Az esküdtbíráskodást, mint az igazságos és etikus döntéshozást segítő hagyományos jogi eszközök egyikét, a társadalom védelmének körülményes, drága és gyakran megbízhatatlan eszközeként tartják számon. Emé hátrányai ellenére az esküdtszék intézményét a nyugati világban mégsem fenyegeti az, hogy egy „hatékonyabb” rendszerre cserélnék le. Ahogyan a hiányosságoknál itt is többen nyomnak a latba a hasznok, úgy az „űrhajó-etika” demokratikus, jórészt kényszer nélküli, ösztönzésre alapozott megoldásainak nehézségeit is elenyészővé teszik előnyei (ti. az osztó igazságosság és a méltányosság biztosítása).

Nyilvánvaló, hogy a platonai értelemben vett filozófuskirály, vagy akár egy jószándékú diktátor – ha bármelyikük létezhetné –, hatékonyabb módon működtethetné a büntető igazságszolgáltatást, mint ahogyan az ma az esküdtbíráskodás intézményével történik. Egy közvetlen, antidemokratikus kormányzati korlátozás valószínűleg szintén hatékonyabban mérsékelné a népességszámot és a nyersanyagforrások kimerítését, mint teszik azt a környezeti nevelésre, pozitív ösztönzésre, demokratikus szabályozásra és a döntés szabadságára alapozott programok. Mindez azonban nem szolgáltat elégséges alapot akár az esküdtszék intézményének, akár az „űrhajó-etika” elveinek feladására. A legtöbb értelmes ember valószínűleg egyetért abban, hogy csak a

legkomolyabb kényszer esetén kell feláldozni a méltányosságot a hatékonyság kedvéért.

Ha az „űrhajó-etikával” szemben felhozható, hogy nem képes garantálni a környezet minőségét, úgy legfőbb alternatíváját, a „mentőcsónak-etikát” egy még súlyosabb vádpontban marasztalhatjuk el, ti. hogy az egyéni szabadság feladásának árán kíván környezeti előnyökre szert tenni. Ez az állítás egyben egy sereg klasszikus kérdést is felszínre hoz, arra vonatkozóan, hogy kívánatos-e a társadalmi bajokra antidemokratikus eszközökkel gyógyírt keresni.²⁵ Bár a kormányzati szabályozás nélkülözhetetlen a környezeti jól-lét biztosításához, megkérdőjelezhető olyan esetekben, mint a „mentőcsónak-etikáé”, ahol a kényszerítés sem kölcsönös megállapodáson nem alapszik, és a méltányosság kiteljesülését sem célozza.

Ha a lakosságot kényszerítjük arra, hogy a „mentőcsónak-etika” szabályainak engedelmeskedjék ahelyett, hogy az „űrhajó-etika” elveinek elfogadására ösztönöznénk őket, abból számos nemkívánatos következmény származhat. Először is, nehéz lenne fenntartani egy olyan rendszert, főleg ha kényszeren alapszik, amely felébreszti azt a hajlamunkat, hogy pénzügyi kikapukat keressünk és javainkat a feketepiacon szerezzük be. Ez azt is felveti, hogy ha túlzottan idealistának tűnik is az „űrhajó-etika”, amennyiben elveinek önkéntes követését várja, mégis felismeri, hogy bármely etikai rendszer csak annyira lehet hatékony, amennyire követőinek magatartása az. Az ösztönző eszközökről és a kényelmi jogokról az imént folytatott okfejtés fényében kijelenthető továbbá, hogy a környezet védelmének számos jogi és politikai útja létezik a „mentőcsónak-etika” követésén, tehát az osztó igazságosság és bizonyos személyes szabadságjogok mellőzésén kívül is.

Az „űrhajó-etika” képviselői, amikor a fogyasztás, a növekedés, a vagyon és a szaporodás korlátozása érdekében ösztönző eszközökkel kívánnak fellépni, egy olyan rendszert igyekeznek elfogadtatni, amely némiképpen hasonlít az Egyesült Államok jövedelemadó-rendszerére. Akárcsak ennek az adózási formának, az „űrhajó-etika” alapelveinek sikere is a közösség önkéntes engedelmeségétől függ. Sem az adórendszer, sem pedig a környezeti etika ezen kerete nem ír elő ugyanolyan magatartást vagy azonos kötelezettséget két különböző személy számára. Mindkettő felismeri, hogy olyan rendszerre van szükség, amely önkéntes, mégis úgy alakították ki, hogy megfeleljen minden személy egyéni szükségleteinek.

A mentőcsónak-modellben azonban nincs szó egyéni szükségletekről és

²⁵ A környezettel kapcsolatos korlátozások és az egyén szabadságának konfliktusáról lásd J. L. Huffmann: Individual Liberty and Environmental Regulation: Can We Protect People While Preserving the Environment? In: *Environmental Law* 7 (Spring 1977): 431–47.

méltányosságról. Mindenre vonatkozó döntések születnek, melyek értelmében meg kell tagadni a forrásokat a harmadik világtól és meg kell akadályozni az ott élők bevándorlását a fejlettebb országokba. A jövedelemadó analógiáját alkalmazva az ilyen környezeti politikára, a szegényeket súlyosabb adóteher sújtaná, mint a gazdagokat, meghiúsítva egyrészt, hogy az előbbieket felemelkedjenek a társadalmi ranglétrán, másrészt figyelmen kívül hagyva a lépcsőzetes adórendszer iránti igényt. Eltekintve az ilyen politikával járó méltányossági problémáktól, az ilyen rendszerek még terhesebbek, ha ránk kényszerítik őket, mint a „mentőcsónak-etika” rendszerében. Ebből levonhatjuk azt a tanulságot, hogy amilyen mértékben gyanítható egy adott intézkedésről, hogy igazságtalan vagy méltánytalan, éppen annyira kell óvakodnunk attól, hogy azt kényszerrel hajtsuk végre. Ez az egyik oka annak, hogy az „űrhajó-etika” keretei közt a források elosztását, a népességszabályozást és a bevándorlást érintő döntéseket nem antidemokratikus úton hozzák meg.

Mindebből az következik, hogy részben érvényes párhuzam vonható az „űrhajó-etika” alkalmazása és egy gyermek felnevelése között. Mindkettőhöz szükséges a hosszú távra szóló türelmes ragaszkodás és általános vezérelvek is, annak érdekében, hogy a gyermek, illetve a Föld jövőbeni túlélése biztosítva legyen. Ahogyan nem feltétlenül rosszalljuk, ha egy szülő nem kényszerít, hanem utópisztikusnak és idealistának tartott eszközöket alkalmaz egy adott tizenéves esetében, úgy nem kell mindenképpen hibáztatnunk azt a környezetvédőt sem, aki azonosul az „űrhajó-etikával”, mint a környezet védelmét szolgáló, kényszermentes eszközzel. Ahogy a gyermekkel, úgy a Földdel kapcsolatban is az egyetlen valódi próba, amellyel ellenőrizhető, hogy sikerült-e elsajátítani a gondoskodást, illetve a felnőtt magatartást, ha megnézzük, a kívánt értékek belső meggyőződéssé váltak-e. A kívülről – akár környezetvédő, akár szülői „diktátorok” által – kikényszerített korlátok elfogadása nem jelenti a szemléletváltás biztosítékát. Végére is csak a lelkiismeret képes fenntartani az emberben azt a törekvést, hogy emberséges legyen, vagy hogy óvja a Földet. Talán éppen ez az oka annak, hogy a hagyományos etikai elméletek követői és a nemzetközi szervezetek, például az Egyesült Nemzetek Szervezete képviselői inkább az „űrhajó-etika” önkéntességen alapuló, demokratikus elveit fogadták el, a „mentőcsónak-etika” korlátozó, antidemokratikus tételeit pedig bírálták.²⁶

Összegzés

Annak a vitának a középpontjában, hogy vajon melyik etikai rendszer a legalkalmasabb a környezeti válság kezelésére, nem csupán az a kérdés áll, hogy a szennyezésnek és források kimerülésének fizikai problémáját hogyan oldjuk meg. Hasonlóan súlyos kérdés, hogy hogyan oldható fel az a lelki válság, amelyet a környezeti stabilitást biztosító antidemokratikus eszközök használata okoz.

Ha a jogi és politikai intézmények nem ösztönöznek önkéntes határok megállapítására a termelést, a szaporodást, a fogyasztást és a növekedést illetően, az „űrhajó-etika” elveivel összhangban, akkor az emberiség végül kénytelen lesz a környezet védelmének ennél szigorúbb eszközeihez folyamodni. Megfelelő erőfeszítés és nevelés útján elkerülhetjük azonban azokat a problémákat, amelyek a „mentőcsónak-etika” alkalmazásából adódnak. Ha felismerjük a válság lelki és személyes dimenzióit, úgy az „űrhajó-etika” segítségével megváltoztathatjuk szemléletünket és környezettel szembeni magatartásunkat egyaránt.

Fordította Elek Márton

²⁶ Lásd Declaration on Social Progress and Development. In: *Human Rights: A Compilation of International Instruments of the United Nations*. New York, United Nations, 1973., 97–102.

